

323

Wyllie's Th.
Dunham

Phelps 1883

8-82

6-19

Es 2003

8-82

8-19

by

Superseding

to the same. Ch. V.

ԵԱԳ ԿՈՒՆԵՔ

1004
1498
1861

2

1882/64

1883

9

Ն Ա Խ Ա Բ Ա Ն

Այս վայրագարչ, այս սաստիկ նեղ աշխարհ-
ում, վարք բարբի ախտացեալ գոլորշիների մէջ,
որոնք յաճախ և յաճախ իրրե թանձր մէգ սլա-
ում և թաղում են իրենց ծոցում բարոյական ու-
որտը, անփոխարինելի են այն ըռալէներն որ հոգ-
ւով զգայունը սուղ-երբեմն կարողանում է անց-
ուցանել մի պարզ և վճիտ օղում, մի երկնային
գաւառում, երկնային ոգիներէ հետ: Այդ պարզ և
վճիտ օղը, այդ երկնային գաւառը, բանաստեղծ-
ների, երգիչների ուրտն է. և այլ թնչ են բան-
աստեղծները, եթէ ոչ երկնային վսեմ ոգիներ:
Նոցա հետ շնչելն ազնուանալ է. նոցա հետ հաղ-
որդուելը՝ մեծանալ: Նոքա ձեզ բաւական կամք
կուտան, եթէ չունիք. նոքա ձեզ բաւական համ-
բերութիւն կը բաշխեն, եթէ պակաս է ձերը.
նոքա ձեզ կ'ուսուցանեն կրել, բայց և գործել՝
բայց և տոկալ. յուսահատուել բնաւ երբէք:

ԾԱՂԿՈՒՆՔ

1

Дозволено цензурою. Тифлисъ. 2 Января 1883 г.
Типографія И. Мартиросіанца, Орбеліан. ул., д. № 5

ՆԱԽԱՐԱՆ

Բախտը չի ժպտում ձեր երեսին, շատ մի հոգաք. նոքա ձեզ կը խրախուսեն արհամարհել այն. նա գետնաքարչ է, նա զանգուած է նիւթի հետ, և վերջապէս, նա յաճախ չար դէ է իւր ստացողի համար և, չբարեփոխուած ու չազնուացած, կը խեղդէ նորան: Նոքա կը ճանաչեցնեն ձեզ մի այլ բան որ բարձր է քան բախտը. նոքա կը բերեն ձեր աչքի առջև այն փրկիչը՝ որ ժամանակ ժամանակ մոխրանում և ամէն անգամ իւր մոխրից առաջնինցն աւելն գեղեցիկ ու փառաւոր կերպարանքով յարութիւն առնում. նոքա կուտան ձեզ մտաւոր, հոգեւոյ աշխարհի հարստութիւնը:

Բանաստեղծները գրախտից, ուր ես, աղքատս, երբեմն այցի եմ գնացած եղել, ժողովել եմ ծաղիկներ և հայ նարոտով փունջ կապել: Ինձ ներուած չէ այդ փունջն ամբողջապէս մատուցանել հայ գրականութեան սեղանի վրայ. ստիպուած եմ հատիկ հատիկ, ըստ ներելոյ կարողութեանս, հանել հանդէս: Երջանիկ, շատ երջանիկ կը համարեմ անձս, եթէ արդիւնքիցն երևի, որ ես էլ մի թեթեւ ծառայութիւն եմ արել այն գրական գործին որն հայի սիրտումս քնն ըղձախան ու սուրբ պէտք է համարուի:

Ա. Մ. Եղե՛ն (Պրոյէտն):

Թիֆլիս, 1 Յունուար, 1883:

Ա.

ԼԱԼԱՎԱՆ ԺԱՅՈՆ

(ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ.)

Իրիկսարէ՛մ, նորա կարծիքն իւր զննման ընդունով,
ժայռի ճէլի ծոցի վերայ խաղաղ նընջում էր ճիւն ամպ.
Վաղէց չա՛մ ին կորէլ նորոն անդի, բախտն ճախաւով.
— Մընա՛ն բարով, ամպի՛ն տասց, հարէ է երբեմն ես ըշտադ:

Բայց ի՛նչ է ճիւղ չէր ծոց շար ինչ երբեք ժամանակ,
Այլ ի՛նչ անէ՛մ, որ, այս ցածրում, մո՛րտ չէ աւտո իւր ժլեկ.
Ուստի բարեւա, բարի ժայռի՛ն, ինչ, ինչ ճիւղ էր երբեք մոլ,
Որ փոքրէ այլ երբէ՛ք բընաւ չը փո՛ս անցնի՛մ այս րեղից:—

Առանց ժլեկի, անարդարութեան, ճիւղն այդ օր երբեք ունէ՛ւ
Բարձր ճեմում էր ինչուտէր այն հընչային չէր ժափաւ.
Բայց այդ օրից իւր իտեմոսի ճախտի րո՛ւ ճի խորում
Տենընէցաւ լաւածորան արդարաւոյ ճի փայլուն իտլ:

26 Փետր. 1876:

Բ.

Ա Մ Պ Ք

(ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ.)

Ո՛վ, անապատ երկրնքում,
Դո՛ւք, այդ սահուն ամպերը,
Որ, լուռումուռ, ունկայուն,
Կըտրէք կապոյտ դաշտերը,
Ինձ պէս, որ եմ մի տարագիր՝ երկրում,
Դո՛ւք էլ գուցէ տարագիր էք երկրնքում:

Ո՛վ ձեզ հիւսսից վրտարեց,
Դէպ հարաւ ձեզ ո՛վ մըղում.
Գուռոյ աստուած մի արեց,
Թագաւորի՞ մի ցասում.
Զերթ չանցաւ՝ր պատուհասում էք այդպէս,
Կամ նահատակ էք դուք ևս ինձի պէս:

Ո՛չ, դուք մին օր, ծիծաղ օղով,
Մարգագետնից ցոլացաք,
Սիպտակ թւերը բանալով
Նուրբ տարրերն՝ վեր թըռաք
Եւ, երկրնքում՝ ազատ, առանց հայրենեաց,
Գիտէք իսկ ոչ ի՞նչ է լինելն աքսորում.

26 Փետր. 1876:

Գ.

Վ Ի Ր Ա Ի Ո Ր Ն

(ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ.)

Տեսնում էք այդ վերաւորն,
Որ թաւալուում է գետնին,
Փոքր ինչ էլ՝ ու կը մեռնի
Մօտիկ անմարդ անտառին,
Առանց գէթ որ մի սիրտ էլ
Արգահատուի իւր վըշտին:
Բայց որ կըրկին դառն ցաւ
Յաւելացնում է վէրքին,
Որ աւելի մի խիստ խոց
Բաց է անում մէջ սըրտին,
Այն է՝ որ ինքն իրան սոսի,
Իսկ այլք արդէն չեն յիշում:

26 Փետր. 1876:

Դ.

ԳՈՐՆՐՅԵԱ.—ՎԵՐՇԻՆԻ

(ԼԵՐՄՈՆՏՈՎ.)

Սարերն հանդարտ քրնած են
 Խաւարամած երկընքում.
 Թարմ ցօղերով ուռգուած՝
 Զորերն ամէն են լլուում.
 Ամայացեալ ճամբումը
 Փռչին իջնում ու նըստում.
 Տերեք մընում են անշարժ,
 Քամին թւն է կախ քըցում.
 —Սակաւ էլ դեռ ըսպասը,
 Եւ քո աչքիդ կըգայ քուն:

26 փեբր. 1876:

Ե.

ՀՐԱԺԵՇՏԻ ՈՂՋՈՅՆ

ԿԱՍՊԻԱԿԱՆԻՆ

(ԲԵՐՏՈՒՉՁԻՐ ՄԱՐԼԻՆՍԿԻ)

Սրաթե քան հողմը, արշաւում էի ծով-
 ափի երկայնութեան վրայ, ես ինձ ամէհի երի-
 վարիս քմահաճութեանն յանձնելով:

Տեղ տուէք, տեղ տուէք. կայծակներ թըռ-
 չում են, փռչին մըրկում է, շրջակայք անհետ
 են լինում:

Ո՛րքան քաղցր է թռչնոյ թւեր ունե-
 նալը, սլանալ արագ քան միտքը: Ո՛րքան
 թեթեւանում է մարդու սիրտը՝ սրընթաց
 կտրելով միջոցը և կանխելով ժամանակը:
 Ո՛րպիսի սրահեշտութիւն կայ արագութեան
 մէջ. որպիսի բանաստեղծութիւն այդ ճեպար-

ՄԱՂԿՈՒՆՔ

շաւում՝ ուր աներեւութանում է ստեղծագործը. սրպիսի հեշտանք, երբ շնչերս հատկւում է ինչպէս սիրով յափշտակութեան ըստէում:

Արագութիւնը բոլոր դարուց ուժն է, մեքենական ուժը. իսկ մեր դարուս բարոյական ուժը:

Յառաջ ուրեմն, յառաջ, դ՛ու, իմ Ղարաբաղու քաջալանջ նժույգ: Ո՛ր, ուզում ես ինձնից ազատուել. տանում ես ինձ: Խաճոտէ սանձդ, ծառացիր, ոստոստիր. որքան և վայրագ լինիս, կը գտնեմ մի ալլ կենդանի քեզնից աւելի վայրագ, որ և հեշտեալ կը նուաճէ քեզ:

Ապա, քամին երեսիս՝ աչքս կրակոտ՝ շրթունքս կսկում իրար սղմած՝ շիտկեցի ձիս դէպի ծովափովը:

Տեսել էք երբէք շանթը ալեաց վրայ ընկնելիս: Նման նմին ձիս կանդ առաւ, կը կամենայի ասել՝ կորաւ կոհակների մէջ, զարհուրած նոցա մռնչիւնից. վայրի ձիերի խմբի պէս՝ ալիքները յարձակում էին իւր վրայ, փրփրագէզ բաշերը քամուն տալով, և ապա լետ էին ընկրկում իբրեւ սոսկալով, և ինքն իւր սև, կալծակնացալտ, զարմացած, վախեցած և կասկածոտ աչքերով նայում էր նոցա մօտենալուն և լետ փախչելուն. բաց էր անում ծխաշունչ քիթը, այն անձանօթ մատենանների հոտն էր քաշում, և, ամէն անգամ որ մի

ալիք խորտակում էր իւր կրծքի դէմ՝ թափ էր տալիս զլուխը. ազատուելու համար աղի փրփուրից որ ողողում էր ականջներն ու բաշը, սալուած սմբակովը դոփում էր աւազի վրայ և ցոյց էր տալիս ատամները, պատրաստ խաճել իւր անըմբռնելի ախոյանները. և ես շոյում շօշափում էի իւր կամարաձև վիզը, և նա փոքր առ փոքր հանդարտում էր, քրտամնելով սակայն ցանգ խոնաւ թշնամու ամէն մի բախումից:

Մի բարկ շունչ հիւսսից մղում էր ալիքը դէպի ծովափը, որպէս մի արծիւ վանում է կարապների խումբը. երկինքը մթազին էր, արևի ճառագայթները շեղ անցնում էին հողմից հալածուած ամպերի միջով և մերթ ընդ մերթ լուսաւորում էին տամուկ փոշին որ ելնում էր նոցա կատարներից. խոնարհեցնում էի զլուխս ալլ անձրեւի տակ և լիաճոց ծրծում էի այն իմ հալրենիքից եկող քամին: Կարծում էի թէ լսում եմ իւր ներգաշնակ սուլմանց մէջ այն սիրեցեալ էակների, այն իմ սրտիս սիրեկան ընտանեաց ձայնը, որոնց այնքան երկար ժամանակից ի վեր չէի տեսել. ամենայն ինչ, զանգերի ողբանուագ հունչը, վոլհովի ափանց սոխակների գելգելը, կար նորանում. կարծում էի որ նա բերում էր ինձ սիրուհուս անուշաբոյր շունչը, բեւեռային

ձեան զովութիւնը, մինչև անգամ միգամած Ռուսաստանիս ծաղկների անորոշ բոլորը: Շրջապատում էր նա ինձ մանկութեանս լիշատակներով, և սիրտս իրեն էր կանչում բոլոր իւր վաղանցով երեակայութիւնները, բոլոր իւր ցնդուած երազները, ուրուականք՝ որոնց ամենատխուրները ունէին ժպիտը շրթունքների վրայ, ցնորք՝ որոնց ամենագուարթները ունէին արտասուքը աչքի մէջ. բոլոր այդ լիշատակները ծիծեռնակների նման հասնում էին, աստղերի նման փալփալում, ծաղկանց նման բացումում: Դ՞հա էիք արդարեւ, ուժգին զգացմունք, փալլուն տեսիլներ, ցոլացող մասնկունք իմ էութեանս, անցեալ աւուրցս աստուածային փայլակներ, որոնց վայելքը ունեցայ մի քանի ըոպէ և որ արդէն կորուսած եմ ընդ միշտ: Դ՞հա էիք արդարեւ. փափագանօք էի ձեզ կարօտում և վաղուց սպասում. վերջապէս ահա եկաք. կեցէք ինձ մօտ պահիկ մի, կացէք չորս բոլորս. ո՞վ, գիշերից դուրս եկած ոպիներդ, մի՛ շտապիք նոյն տեղը դառնալու: Տեսէք, ահա գրկաբաց գալիս եմ ձեզ. անըմբռնելի երեւոյթ: Ո՛հ, մի փախչիք տակաւին. ո՛հ, մի անցնիք այդպէս արագ. տուէք ինձ գէթ ժամանակ ձեզ «երթաք բարեաւ» ասելու:

Անհետացաւ բոլորը. մըրիկը գոչում է, ալիք մռնչում են:

Բայց և ինչ են լիշատակները, եթէ ոչ հողմից մղուած մեր երեակայութեան ալիքը: Երանի նորան որ ի թռչանի բռնում է այդ լիշատակներից մի կտոր, և որ կորզում է իւր մանուկ օրերի ոսկի թռչունիցը մի փետուր:

Սրտիս համար ներկայն այդպէս մոռանալը մի տօն էր. մի անուշ զգացմունք՝ խառն դառն մտածութեանց հետ, ինչպէս մի մանիշակ՝ որ բուսնում է ժայռերի մէջ:

Մեկնուելով Կասպիականից, վերջին անգամ զուարճանում էի իւր տեսքով. վաղիւ վերջին հրաժարականը տալու եմ իրեն:

Ո՞վ անասպնջական, անապատ և տխուր ծով, սրտցաւով եմ սակայն բաժանուում քեզնից: Դու իմ խորհրդոց մտերիմ բնկերն էիր, ներքին խորհրդականը իմ ըզգացմանց: Լեզի ալիքներդ ընդունում էին արտասուքս, և, երբ ձանձրացած էի լինում մարդկանցից, ես ինձնից մանաւանդ, գալիս էի դէպի քեզ. քո մըրիկներիդ աղաղակը միայն կարողանում էր խլացնել սրտիս ամբոխումը: Մարդկային ձայնը լուռում էր բնութեան վսեմ լեզուի դէմ, որ, միշտ նոյնը, միշտ զանազան է սակայն, և որոյ ձայնը, մեզ լաւ ծանօթ, բայց և այնպէս մնում է անհասկանալի:

Այլ չէ. հայհոյութիւն է ասածս, վատթար ևս քան այդ, մի սնոտիաբանութիւն:

Երբեմն հասկանում էի ծովի լեզուն, հոգիս սուզուում էր մի կերպ մանգնիսական քնի մէջ. դու մըմնջում էիր ինձ, ո՞ր ծով, քո հնա-դարեան աւանդութիւնքդ. հայեացքս անցնում էր քո ջրերիդ խորը՝ փնտռելու համար խորհրդաւոր ծածուկներդ: Գուշակում էի ան-դունդներիդ հրաշալիքը: Արագ կարդում էի այն սրբագրերը որ կոհակներդ գծում էին ափիդ աւազի վրայ կամ դրոշմում էին ժայռ-երիդ կողին:

Փաղաքուշ՝ բայց սնտոի միտք, իմ գոռ-ողութեանս գուստրը: Ո՛չ. կը թողում քո եզերքդ՝ կ'երթամ, ուրիշների նման առանց լուծելու առեղծուածդ, ո՞ր սոսկալի կասպիա-կան: Ծոցդ, իրեն բաց անողին, ոչ թէ գիրք, այլ՝ գերեզման է դառնում: Երկնից նման փակուած ես մնում գիտութեանը. նորա պէս, միայն մտքին ես մատչելի, որ շատ ան-գամ մատնում է մեզ և համարեա միշտ խա-բում: Այլ և մարդը կարողացել է պատռել երկրային մթնոլորտը, որոյ միջով, աչքը հե-ռադիտակով զինուած կարողացել է հետա-խուզել ծիր-կաթինը, և վեր ելնել մինչև ահագին Սատուրնոսի փայլակնացալտ ոլորտը: Բայց ի՞նչ աչք, ո՞ր ծով, կարողացել է ընկզմուել քո խորոցդ մէջ: Ո՞վ է կարողացել վերցնել խոնաւ վարագոյրդ: Խեղճ մարդ, ողորմելի և

անգոր արարած, դատապարտուած ես խեցիներ հաւաքելու նորա ջրերի եզերքում, և միտքդ ցամաքեցնել գուշակելու թէ ո՛ւր արդեօք ծածկուում են սաթի հիւլէներն և մարգա-րիտների բուստերն: Մշտնջենական և անսահ-ման Սփինքս դու, ծո՛վ, ընկղուզում ես նորան՝ իսկոյնեւթ՝ երբ նա ձեռներէց ելնում է քո թիկունքդ, և Աստուած գիտէ թէ լաւիտե-նականութեան սեամքից անց կենալիս ստա-նում է արդեօք մահուանից քո առեղծուածիդ գիտութիւնը:

Բայց ի՞նչ փոյթ, ես ամենուրեք և միշտ սիրել եմ ծովը. սիրում եմ իւր անշարժու-թիւնը, երբ մակերևոյթը՝ հայելու պէս միա-պաղաղ՝ մնում է մուռջ և հանդարտ, և երբ ցոլացնում է իւր ջրերի մէջ աստեղազարդ երկինքը. սիրում եմ իւր շնչառութեան ելեւջը, կեանքի կռիւը իւր կապտորակ ծոցում, որ կեն-դանացնում և մաքրում է ամենայն բան. սիր-ում եմ ծարաւուտ երկրին զրկած մէգերը երկնից ձեռօք ուր կորցնում են իրենց դառ-նութիւնը. բայց աւելի շատ սիրում եմ իւր ծփանքներն և ալէկոծութիւնք. սիրում եմ, երբ արևը հերձոտում է թուխթուխ ամպ-երը և կրակէ սահանքով ծածկում է կոհակ-ները որ վազում են խոնաւ անապատի վրայ, մինչ ուրիշները կռուէց դադրածի պէս իրար

են ժողովուրդում, բորբոքում, մռնչում՝ բարկութեամբ ու պակուցմամբ, և սուղում են քո խորերիդ մէջ՝ իրենց հրաբորբոք գիսակը մարելու։ Դեռ ուրիշները ճգնում են՝ վազելով դիփիններից անցնելու, որոնք ծովափի տգեղութեան հետ ունին և ծիծեռնակի սրաթևութիւնը։ Կան որ կայծակնացալտ խրճներ են նետում նաւի կողերին՝ որ արհամարհում է իւր թողած երկիրը, իւր ակօսած ջուրը, իւր պատառած օդը. խիզախ տիտան, որ քաջաբար յարձակում է կռուի, որ կտրում՝ ցրում՝ խորտակում է ալիքը։ Այնպէս, որ կարելի կը լինէր ասել թէ կոհակները՝ որ սպառնալից նետում են իւր դէմ՝ լետ են ընկրկում ժպտելով և ցրում են, գերթ փոշի, իրենց յաղթականի ոտի տակ։ Սիրում եմ նաև ալեկոծութիւնը գիշերը, երբ լուսինն ամպոյց միջէն ցոյց է տալիս իւր դալուկ դէմքը որպէս մահը, սաւառնելով տիեզերքի մէջ, և երբ, մնջիկ անցնելով երկնից կամարը, ձգում է ծովի երեսին իւր տփռոյն պատանը. կոհակները այդ պահուն վեր են բարձրանում ինչպէս Օսիանի դիւցազունների ուրուները իւրեանց սեաւ զրահների մէջ իրենց սպիտակ մագերով և փայլուն ցօղով որ շողշողում է ճակատներին որպէս աղամանդեայ պսակ։ Մոլեգնաբար յարձակում են կռուի, ընկնում իրար

ետեից, իրար հասնում, իրար վրայ ընկնում, կայծեր ցայտեցնում և անհետ կորնչում՝ փշուրելով ուրիշ իրենց ետեից հասած նոր կոհակների գնդերից։ Սոցա միջէն լանկարծ բարձրանում են վիշապ մրրիկներն, ամպերով արտախուրակուած մահու աչդ հսկաներն, որ տրոփում են մոլեգին, ծածկելով ծովը սպիտակ փրփրով։ Մի քայլ և՛ս, և ահա հսկայն կը կործանէ նաւը։ Բայց մի փայլակ պրծնում է սորա կողքից, որոտման ձայնը պայթում, և հեղուկ հսկայն, ուռմբից երկուս կիսուած, ծալում է ինքն իր վրայ և ասես լետ է դառնում մտնում անդունդը՝ ուստի դուրս էր պրծել։

Սիրում եմ դարձեալ՝ տեսնել ծովու անգօր բարկութիւնը ափի ժայռերի դէմ, որ արգելում են նորան ծովեզերքը ասպատակելուց. բարձրանում է նոցա դէմ օձի նման շէլով և լետ վայր է ընկնում՝ շան հանգոյն լիզելով ժայռի ոտքը. բայց փոքր լետոյ դարձեալ վեր է կանգնում աւելի կատաղի, յարձակում է նորա վրայ ու խածում՝ ոռնալով ու մրմռալով վազրի տեսակ։ Վերջը, նենգաւոր մարդունման, ուժ է թափում, տակից լամբ փորելով, փլցնելով՝ ինչ չի կարողանում մէկից տապալել. կրծում է այն, քերում. կրկին բաց է անում ժամանակից տրուած վերքերը, և, ան-

1004
1864
1498

խոնջ խոլի նման, անդադար բախում է նորան՝ խոնաւ գլխովը. կը ցանկանար, ինչպէս նախքան ջրհեղեղեան օրերը, ողողել միանգամ և՛ս երկիրը, որ, իւր ծոցից դուրս գալուց ի վեր, այնքան հեղ ծածկուած է եղել իրանից: Յետ, Սատուրնոս, յետ. չը պիտի կուլ տաս քո իսկ ծնունդդ. դու նորան մարմինը տուիր, Աստուած տուեց հոգին, այսինքն մարդը, այսինքն բանականութիւնը: Կարելի է որ այդուհետեւ նա քո որսդ լինի:

Այո՛, շատ ծովեր եմ տեսել, բոլորն եմ սիրել: Բաց դձու, վայրագ Կասպիական, քեզ բոլոր միւսներից աւելի պիտի սիրեմ. դձու, թշուառութեանս մէջ, իմ միակ բարեկամս եղար. մարմինս մահից պաշտպանեցիր, հոգիս՝ ապականութիւնից. նաւի մի բեկորի նման, նման մի մոլորահետ կարասույ, ընկեցիկ եղայ բնութեան ամալի ամփանց վրայ, և, միայնիկ, երեսէ՛ ձգուած, զգացի որ այլ չպիտէր յոյս դնէի դաշտաց հունձերի վրայ, կամ՝ անտառի աւարի: Ես քեզ չէի պրպտում, ո՛ր ծով, կորալիոններիցդ կամ մարգարիտներից՝ ձեռք բերելու. չէի փնտռում ո՛չ ճոխութիւն, ո՛չ սին ցանկութեան յազեցումն. ո՛չ, քեզանից խընդրում էի միայն խորհուրդ՝ կեանքը ոովորելու, սիրտս հանդարտեցնելու, կրքերս մեղմացնելու: Մաղթում էի մօտիկնալ տարերքին, ոչ

թէ այնոնք ինձ հպատակեցնելու, այլ թէ՛ ինձ քաղցր միանգամայն և մեծ բան էր երեւում զուգաւորել սիրտը, որ է զաւակ երկրի, մտքի հետ՝ որ է դուստր երկնից: Քո ամփանց վրայ մարդն ինձանից չէր ծածկում ստեղծագործութիւնը, ամբոխը չէր արգելք լինում ինձ՝ որ միանամ Տիեզերքին. սա երեւում էր պարզապէս իմ հոգւոյս. թափառում էի ըստ կամի իւր անհուն ոլորտում. նորա և իմ միջև սահմաններն անհետանում էին. ինքս ինձ մոռանալը միացնում էր մի քաղցր ու ներքին ուրախութեան մէջ մասնական ու տիեզերական կեանքը, և ժամանակի կաթիլն ընկղմուում էր լաւիտենականութեան ովկիանոսի մէջ:

Բացի դորանից, զգում էի ինձ դէպի քեզ ձգուած մեր ճակատագրի նմանութիւնից. քո ջրերդ աւելի դառն և աւելի լլկուած են քան միւս ովկիանոսներինը: Լքուած՝ փակուած՝ վայրենատեսիլ ամփանց բանդում՝ հաւաքում ես չկարենալուդ խառնել ալիքդ ուրիշ ալիքների. չես ճանաչում ո՛չ մակընթացութիւնը ո՛չ տեղատուութիւնը, և, մոլեգնութեանդ ամենակատաղի պահուն, չես կարող վանել խութերըդ, և ոչ ժալթքել փրփուրդ դարերից ի վեր նշանակուած սահմաններիցդ դէն. Աստուած միայն գիտէ թէ ինչ ես անում այն-

քան մեծամեծ գետերը որ ընդունում ես ծոցդ, հատուցանելով միայն մի աննշանակ տուրք օգին՝ որ ոչ թափ անցաւ երբէք քո ստորերկրային հրաբուխներիդ մէջ, որոնցից ոմանք ժայթքում են հուր, այլք՝ տիղմ: Ո՞ր գիտէ քանի՞ քանի ազգեր, որոնց անունները մոռացուած են, կտրել անցել են փանցդ երկայնութիւնը կամ ակօսել ալիքներդ. որքան անծանօթ զոհեր խորասուզուել են վհերիդ մէջ: Ոչ նոցա և ոչ սոցա հետքերից մինը չես պաշել դու. միայն մերթ ընդ մերթ ափունքիդ վրայ ձգուած մի նշխար ցոյց է տալիս թէ որքան գանձեր թաղուած կան խորոցդ մէջ:

Ծով, տարիները չեն որ խորշոմում են ճակատդ. երկնային կրքերի մրրիկներն են. ահաւոր ես լինում այդ ժամանակ, ամբոխայոյզ և ահագնագոյ. բայց և երբեմն թափանցիկ ես և խաղաղաւետ. թոյլ ես տալիս արևի շողերին և մարդու տեսութեանը ծոցիդ մէջ լողանալու և քնացնում ես նորան, ծովեզերքիդ վրայ, մանուկ երեխայի պէս՝ որին մըրմընջում է մայրն օրօրոցի երգեր:

Այս, մթին ծով, շատ կրքեր ունիմ քոյիններիդ նման, իսկ և դու ունիս նմանութիւն ինձ հետ. բայց դու չունիս ոչ ազատավար միտք և ոչ իրաց ծանօթութիւնը: Ուրիշ կերպ չես կարող լինել քան ինչ որ ես. այլ ես

կը կարողանալի լինել այլ՝ քան որ եմս: Պիտի ասեմ Բայրոնի հետ. — Տատասկներն, որ քաղեցի, իմ իսկական ձեռներովս էին խնամուած. արդ ինձ խայթում են և արիւնս է վաղում. սակայն պէտք էր գիտենալի ես թէ այդպիսի սերմըն ինչպիսի պտուղ էր բերելու:

Աստեղեայ պսակը վսեմ է, ճաճանչաւոր. դափնունը՝ փառահեղ. կաղնունը՝ պատուաւոր. ծաղկներինը՝ հեշտալի, ես միայն գիտեմ թէ ինչ է տատասկեայ պսակը:

Մնաս բարով ուրեմն, Կասպիական ծով. մնաս բարեաւ այս լեռին անգամս: Ստէպ ցանկացել էի քեզ տեսնել, և տեսայ ոչ իմ կամքով: Ակամայ բաժանուում եմ քեզանից, և սակայն կը մաղթէի՝ քեզ այլ ևս չտեսնել, եթէ միայն չտարածես դու լանկարծ ալիքներդ մինչ իմ հայրենիքս:

Վերջին անգամ հիւանալով դիտում էի բարկութեանդ սոսկալի և ահագին պատկերը: Կոհակներդ ուռած, գլուխները բարձրացուցած, գլորուում էին գէպի ափունքը, ծռուում ու փոթորկելով խորտակուում էին պատերին զարկուելով ու ծովեզրեայ աշտարակներին, և, վրաներից թռչելով, ասպատակում էին ափի աւազը: Հեղուկ հիւլէներդ, հողմից լափշտակուած, կազմում էին մի փայլակնացալտ միդամած ամպ, որ բարձրանում էր ծովի վրայ

և, նման գետնառիւծին, գունափոխուում էր,
կանանչից կապույտն անցնելով և փալկելուց
լետոյ խաւարամած դառնալով:

Երբ հուսկ ուժ զգացի քեզ թողնելու
հեռանալու, ո՛ր ծով, ինձ երևեցաւ որ քո մըռ-
ունչդ և քամունը միացած էին իրենց ցաւն
յայտնելու. որ նոյն խկ ալիքներդ, զերթ մա-
տաղ եղբայրներ, աղաչում էին որ իրենց էլ
հետս առնեմ թամբիս վրա, և իմ ձիս, բոլոր-
ովին գոհ, զգալով որ ազատութիւնը իրեն
էի դարձնում, մէկ ոստելով միայն դուրս հա-
նեց ինձ ջրէն:

Երբ մտայ Ալէքսանդրի և Խոսրովի քա-
ղաքը, այտերս թրջուած էին, բայց, ո՞վ ծով,
այդ թացութիւնը քեզանից չէր:

Նոյեմբեր. 1875:

Զ.

Ի ՇԻՐԻՄ ՌՈՒՍՈՅԻՆ

(ՇԻՆԼԵՐ)

Արձան, մերոյ ժամանակիս ամենք,
Յաւեթական նախատաղեր Մայր-երկրէդ,
Ողջոյն ընդ քեզ, ընդուսոյին դու շերիմ:
Խաղաղութիւն և անդորր կենացդ քոց նըշխարաց.
Խաղաղութեան ու անդորրու իզուր եղեր է խընդեր.
Զխաղաղութիւն և զանդորր՝ աստ միայն գըտեր:

Ե՛րբ վէրքն հին ուրեմն, ադէ, փակեացին,
էր երբեմն և էր խաւար, և իմաստունքն մեռան.
Լոյս է այժմ, իմաստունն և՛ս մեռանի:
Կորեաւ Սոկրատ իմաստակաց ընդ ձեռն.
Ի բրիտանեայց վիշտըս կըրէ և անկանի ընդուսոյ.
Ռուսոյ որ զմարդիկ է բրիտանեայցն խընդէ:

